

Վ. Մ. ՄՈԼՈՏՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

Վ. ՌՇՏՈՒՆԻ

Գրոֆ., պատմ., գիտ. դոկտոր

**ԱՆՅՅԱԼ ԴԱՐԱՎԵՐՋԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼԸ  
ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՓԱՇԻՉՄԻ ԳԻՇՆՏԻՉ  
ՆԱԽՈՐԴՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ**

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ  
ԵՐԵՎԱՆ 1943





Վ. Մ. ՄՈԼՈՏՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

Վ. ՌՇՏՈՒՆԻ

Պրոֆ., պատմ. գիտ. դոկտոր

ԱՆՅՅԱԼ ԴԱՐԱՎԵՐՋԻ ՀԼՅԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼԸ  
ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՓԱՇԻՉՄԻ ԳԻՇԱՏԻՉ  
ՆԱԽՈՐԴՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

1042  
23701  
H



ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ  
ԵՐԵՎԱՆ

1943

В. РШТУНИ  
АРМЯНСКАЯ ПРЕССА КОНЦА ПРОШЛОГО  
ВЕКА О ХИЩНЫХ ПРЕДШЕСТВЕННИ-  
КАХ НЕМЕЦКОГО ФАШИЗМА

(На армянском языке)

Издание Ереванского Госуд. Университета  
им. В. М. Молотова

Цена 1 р.



# Վ. ՌՇՏՈՒՆԻ

(պրոֆեսոր, պատմական գիտութ. դոկտոր)

## ԱՆՅՑԱԼ ԴԱՐԱՎԵՐՋԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԸ ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՖԱՇԻԶՄԻ ԳԻՇԱՏԻՉ ՆԱԽՈՐԴՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

XIX դարի վերջին երկու տասնամյակի հայկական մամուլի ժլերում կարելի է գտնել ո՛չ սակավ տուր քննադատական դիտողություններ, զայրույթով լի մերկացումներ՝ ուղղված դերմանական կապիտալիստական դիշատիչների լծակերիստական անհաղ ախրժակների և օտարակեր քաղաքականության դեմ:

Այդպիսի բովանդակությամբ հոդվածներ կան թե՛ լիբերալ «Մշակ»-ում, թե՛ չափավոր-բուրժուական «Արձագանք»-ում և թե՛ պահպանողական «Նոր դար»-ում: Լրագրական այդ հոդվածները գրված են զանազան տարիներում, այս կամ այն կոնկրետ դեպքի առթիվ և տարբեր հեղինակների գրչի են պատկանում:

Այդ հոդվածների մի մասը մեր օրերում որոշ հետաքրքրություն է ներկայացնում այն պատճառով, որ դրանց հեղինակներն այս կամ այն ձևով հանդես են գալիս դերմանական ֆեոդալներից, կամ կապիտալիստական Գերմանիայի լծակերիստներից ոտնահարված ժողովուրդների ազատության և ազգային իրավունքների պաշտպանի դերում:

Այսպես, օրինակ, ատեղություններ ու զայրույթով են տողովված այն սողերը, որ գետեղված են «Մշակում» ընդդեմ Մերձբայթյան երկրների դերմանական օտարակեր ֆեոդալական շահագործողների, որոնք այդ երկրները հրով ու արյունով նվաճած «չուն ասպետների» ոհմակի հետնորդներն են, ոհմակ, որի ութ դար առաջ սկսած նվաճողական գործի շարունակումն է հաջտարարում այժմ իրեն արյունոտ Հիտլերը:

«Նոր դարը» վճռականորեն դատապարտում է այն վայրագ միջոցառումները, որ Բիսմարկն ուղղում էր լեհերի դեմ, ապա քնդհանրապես այն թշնամական գիծը, որ վարում էր նա սլա-



վոն ժողովուրդների նկատմամբ, ինչ որ հրեշավոր չափերի է հասցրել այժմ զազանային Փաշլյամը:

«Արձազանքը» համարձակ մերկացնում է Վիլհելմ II ժամառակի խմբերիալիստական Գերմանիայի համաշխարհային տիրապետութեան հասնելու սանձարձակ տենչերը, որ այժմ Հիտլերի Փաշլիստական կլիկի արյունոտ ցնորքների առանցքն են կաղմում:

Հետաքրքրական են նշված օրգանների հոգվածները մեզ համար նաև այն կողմից, որ բուխնդակում են սուր ու դիպուկ հարվածներ՝ ուղղված Փաշլիստական այժմյան հրեշավոր ուսայական թեորիայի նախկին խաղաքամիտ, կամ չարամիտ «գլխական» ներկայացուցիչների դեմ:

Կապիտալիստական Գերմանիայի ներքին կյանքի ուրոշ խոցերը նույնպես չեն վրիպել մեր մամուլի ուշադրութունից: Հայտնի է, օրինակ, որ մեր օրերում գերմանական Փաշլյամը կանանց հասցրել է «արեական իշխողներ» ծնող կենդանի մեքենայի անարգ վիճակին: Փաշլյամի նախորդների կապիտալիստական Գերմանիան պակաս ստորացուցիչ չըմնականեր չէր ստեղծել կնոջ գործունեութեան համար: Այդ էլ մերկացնում և խարաղանում են անցյալ դարավերջի մեր հրապարակախոսները:

Պակաս հետաքրքրական չէ այն դիտողութունը, որ գտնում ենք «Հյուսիսատիպյում» Նապոլեոնի «կայծակի արագութեամբ» Ռուսաստանին հաղթելու ծրագրի անխուսափելի տապալման մասին:

Հայկական մամուլում այս կամ այն առթիվ արտահայտված հիշյալ մտքերն ու դիտողութունները, թվում է, ինքնին արդեն հետաքրքրական են, իսկ այժմ՝ դրանք է՛լ ավելի ուշադրալ են իբրև մեր մոտիկ անցյալի հայ հասարակական մտքի տարբեր հոսանքների ներկայացուցիչների քննադատական վերաբերմունքի նմուշներ, որոնց մեջ իր արժանի գնահատականն են ստացել գերմանական Փաշլյամի հեռավոր ու մոտիկ նախորդների գիշատիչ սլրակտիկան, մասամբ նաև թեորիան:

Համառոտակի ծանոթանանք այդ բոլորին:



Անցյալ դարի 80-ական թվականների սկզբին հայկական մամուլում, մասնավորապես «Մշակում», բայական աշխույժ քնննության առարկա դարձան Ֆեոդալիզմի, Ֆեոդալական հողատիր-



յուլիան, կարլաժատերերի և գյուղացիներին փոխհարաբերության հարցերը:

Դրա անմիջական խթաններէն մեկն էլ այն էր, որ կառավարական մարմիններում այդ ժամանակ քննվում էր Սնորհդոփկաւում գյուղացիական ռեֆորմի անցկացման շրջանում չլուծված կարևորագույն հարցերից մեկը՝ կարլաժատերական գյուղացիների հողարածին հետքման, այլ կերպ ասած, գյուղացիներին «ժամանակավոր պարտադանի» կրասնորտական վիճակից հանելու խնդիրը:

Վերոհիշյալ հարցերի պարզարանմանը 1882 թ. ընդարձակ հոգւածներ է նախել «Մշակում» երիտասարդ հայ գիտնական Սոլոմոն Եղիազարյանցը (հետագայում Կիեւի համալսարանի պրոֆեսոր): Հենց այդ հոգւածներում է, որ նա ի միջի այլոց մի քանի հետաքրքրական գիտողություններ է անում՝ իր անձնական տպավորությունների հիման վրա՝ էստոնիայի և Լատվիայի գերմանական կարլաժատերերի և նրանց ֆեոդալական ու կապիտալիստական լծի տակ հեծող էստոնացի և լատիշ գյուղացիների փոխհարաբերության մասին:

Էստոնիայում և Լատվիայում ճորտատիրական իրավունքը վերացվել էր 1817—1819 թ. թ., բայց ամբողջ հողը թողնվել էր գերմանացի կարլաժատերերին. գյուղացիությունը դրված էր կամ բառարկի կամ կարլաժատերական հողը վարձակալողի վիճակում, ուրիշ խոսքով՝ ֆեոդալական համարյա անխախտ մնացած լծին ավելացել էր նաև կապիտալիստական շահագործումը: Էստոնացի և լատիշ գյուղացիության տասնամյակներ տևող հուզումները ճնշվում էին գենդով, իսկ 50-ական և 60-ական թ. թ. յրաջուլից ռեֆորմները քիչ բան փոխեցին նրանց կյանքում. գյուղացիք դարձյալ հողարածին չստացան և գերմանացի կարլաժատերերի ֆեոդալական իրավունքները գյուղացիության նըկատմամբ շատ ավելի մեծ չափով պահպնեցին, քան, օրինակ, քուն ուսական նահանգներում:

Նկատի ունենալով այս ամենը՝ անցնենք Սոլոմոն Եղիազարյանցի գիտողություններին:

«Մենք յոթ չարաթ մնացինք գյուղում, — պատմում է նա, — և անձամբ դիտեցինք այստեղի հարաբերությունները ու գյուղացու դրությունը: Պետք է ասած, ո՛չ մի տեղ Ռուսաստանում գյուղացու համար այնքան դժվար չէ հող ձեռք բերել, ինչպես այստեղի գերմանացիաց մոտ. գերմանացիները դժոխային կառ-



կանությունը հայտնի է, որոնք ամեն տեսակ դժվարացնում են ալյատեղի էստոնացիներին և լատիշներին հող ձեռք բերելը»:

Զարմանալի է նուստի, որ էստոնացի և լատիշ գյուղացիները մեծ ատելութամբ են լցված դեպի իրենց դարավոր չահագործողները՝ գերմանական կալվածատերերը, ինչ որ լիովին արդարացի է համարում այդ գյուղացիները կյանքի պայմաններին մոտիկից ծանոթացած հեղինակը:

«Պետք է ասենք՝ էստոնացիք ու լատիշները ունեն իրավունք ի բոլոր սրտե ատել ալյատեղի գերմանացիներին իրանց դժոխային հետապնդման համար» (ընդգծումը հեղինակինն է:—Վ. Ռ.):

Գերմանական կալվածատերերի այդ «դժոխային հետապնդման» հետևանքները էստոնացի և լատիշ գյուղացիները և ընդհանրապես գերմանացիներին հարևան ժողովուրդների նկատմամբ հետևյալ ձևով է ներկայացնում իր ընթերցողներին Սուլամոն Եղիազարյանցը. «Զիարծեմ գերմանացին իր հարևան ազգերին ոչնչացնելու և ճնշելու ընդունակությունով բաշխողուններից հետ մնա: Սոսքերիս ապացույց կարող են լինել, առաջին՝ Օստ-դելան նահանգները (այսինքն մեր այժմյան էստոնիան և Լատվիան:—Վ. Ռ.) և հետո գերմանացիոց պատմությունը, ինչպես նրանք կուլ են տալիս սլավոնական ցեղերը»:

Հեղինակը, անշուշտ, նկատի ունի անդրելլյան սլավոնական ցեղերին, որոնք ապրում էին էլբա-Վիսլա գետերի արանքում՝ Բալթիկ ծովի հարավային ափերին, հարևան էին ըհներին և չեխներին ու X—XII դարերում համառորեն պաշարում էին գերմանական ֆեոդալների ագրեսիայի դեմ իրենց ազգային ինքնուրույնությունը պահպանելու համար<sup>1)</sup>:

Գերմանացի նվաճողի նենդ քաղաքականությունը հարևան ժողովուրդների նկատմամբ հետևյալ ձևով է նկարագրում Սուլամոն Եղիազարյանցը. «...Քանի նա թույլ է, հարևանին հալածանքներ է, թե պատրաստ է նրա հետ հանուն մարդկության և քաղաքակրթության եղբայրանալ: Հենց որ ոտը տեղ բռնեց ու զորացավ՝ գերմանացին կսկսի հարևանին ճնշել ու խեղդել անողորմաբար, մինչև որ բոլորովին ջնջի երկրը երեսից»:

Իսկ գերմանական հախչատակողի անհաղ ազահալթյան մասին նա սարկազմով նկատում է. «...Եթե գերմանացին զաղթի դը-

1) Տես, օրինակ, Ն. Գրաքիմսկու հոդվածը՝ «Заальбские славяне в борьбе с немецкой агрессией в X—XII вв.», «Исторический Журнал», № 8, за 1942 г., стр. 37—42.



ժողովը, նա խելուն կտիսի, քանի իրեն թու՛յլ է զգում, սատա-  
նաների հետ եղբայրություն անել, բայց հենց որ զորացավ՝  
կհեծնի սատանաների շնթին և նրանց աքսորելով՝ կասի՝ „Macht  
euch aus dem Staube, denn auch die Hölle ist unser deutscher  
vaterland!“ («Կորե՛ք աշտուղից, որովհետև դժողքն էլ մեր՝ գեր-  
մանացիներին հայրենիքն է») :

Երևատարդ հայ գիտնականը նշում է սպա, որ հիշյալ դը-  
ժերը հատուկ են ընդհանրապես բոլոր գերմանական նախնույնե-  
րին, այդ թվում նաև կապիտալիստական Գերմանիայի հաղիւ-  
տակիչներին: Եվ այդ կապակցությամբ էլ հիշատակում է, թե  
ինչն է առիթ ծառայել այն բոլոր դիտողություններն անելու  
գերմանական ֆեոդալական նախնույների մասին:

1882 թ. «Մշակում» և այլ թերթերում հաղորդվել էր մի  
բոլոր այն մասին, թե «գերմանացիները դատալորություն ունեն  
զաղթականներ ուղարկել տաճկաց Հայաստանը»: Եվ ահա ե-  
ղիպարյանցը կես հեղնությամբ, կես մտահոգությամբ նկա-  
տում է. «Զգուշ լինե՛ք, որ մի օր Հայաստանն էլ չանխանվի  
«գերմանացիներին հայրենիք»:

Մի այլ հանդամանք էլ չի վերելում նրա ուշադրությունից:  
Գերմանական ֆեոդալական ու կապիտալիստական իշխող դասա-  
կարգերի նախնուական քաղաքականությունը, հարեան ժողո-  
վրդներին ստրկացնելու և լնաջնջելու դարավոր անարգ սրբա-  
տիկան իր «իզեոլոգիական» հիմնավորումն էր ստանում Գերմա-  
նիայի պաշտոնական «գիտություն» ներկայացուցիչների կողմից.  
տեղերի պահանջով գիտությունն ի սպաս էր դրվում նրանց գի-  
շատիչ քաղաքականության նպատակներին:

Հայ գիտնականին խորապես վրդովում է այդ, և նա իր  
քննադատական գիտողությունները գերմանական ֆեոդալական  
նենգ շահագործողների և կապիտալիստական անհազ հափշտա-  
կիչների մասին վերջացնում է Գերմանիայի պաշտոնական գի-  
տություն մարդկանց երեսին այն մեղադրանքը չպրտելով, որ  
նրանք մեղսակից են հանդիսանում այդ ամենին, բողարկում և  
գունազարդում են իրենց թեորիայով իրենց տերերի արյունոտ  
պրակտիկան:

«Եվ այս ստրաստիկի ետականությունը և մարդակերություն-  
նը մինչև անգամ գերմանացի գիտնականներն էլ են անխնոս  
«գերմանացիների ընդունակություն քաղաքակրթությունը առաջ  
տանելու և պետություն (Staat) հիմնելու» («Մշակ», 1882 թ.,



№ 56, Սոլումոն Եղիազարյանց «Ֆեոդալական հողատիրությունը Եւրոպայում, մեր երկրի հայաբնակ մասերում և մեր գյուղացու աշխատանքի տնտեսական դրությունը»):

Այսպիսով, հայ երիտասարդ գեղանականը վաթսու տարի առաջ արժանի գնահատական է տալիս Ֆաշխատական արդի կեղծ գիտության ո՛չ շատ հեռավոր նախորդներին, որոնք իրենց հերթին իդեոլոգիական հող են նախադասարասել կապիտալիստական Գերմանիայում աշխարհի աշխարհակ յիշխածքի աշխարհ գալու համար, ինչպիսին է հիտլերյան Գերմանիայի հրեշավոր «գիտությունը», որն իր ամենամահաբոց ռասայական թերօրիայով «հիմնավորում» ու ջատագովում է Ֆաշխատական բարբարոսության արյունոտ գործն ամբողջ աշխարհում:

Այդ «թերօրիայի» նախկին վարիանտների դեմ վճռականորեն հանդես է գալիս 1887 թ. «Նոր դարի» Պետերբուրգի ուսանող թղթակիցը՝ Ջաչը, պաշտպան կանգնելով առաջադեմ գիտության և գրա համար հենվելով մարդկության ամբողջ պատմության վրա:

«Հայտնի է, — գրում է նա, — որ գիտությունը չէ ընդունում իրրե թե ազգերը ունին ցեղական ընդունակություն կամ անընդունակություն, ... պատմությունը չգիտե ո՛չ մի աշխարհի ազգ»):

Ռասայական թերօրիայի կողմնակիցների մասին նա կարդում է աշխարհի արդարացի դատախիւ. «Համարձակ կարելի է ասել, որ այդ առանձնահատկություն ընդունողները մեծ մասամբ սքողում են կողմնակի նպատակներ կամ տգիտություն» («Նոր դար», 1887 թ., № 158, Ջաչի թղթակցությունը Պետերբուրգից):

Այսպես ուրեմն, սքողված «կողմնակի նպատակներ կամ տգիտություն», — ահա Ֆաշխատական ռասայական թերօրիայի նախկին վարիանտների հիմքն ըստ Ջաչի: Այնպես ենք միայն, որ այդ թերօրիայի աշխարհի բարոյիչներն ո՛չ միայն տգիտությունը, այլև չարամտությունն ու միջնադարյան խաղաղամտությունը նույնպես ակներև իրողություն են, իսկ սքողված «կողմնակի նպատակները» բացահայտորեն նշանակում են արյունոտ լուծ և ստրկություն ամբողջ աշխարհի ազատ ժողովուրդների համար:





Կապիտալիստական Գերմանիայի սլավոնական ձգտումները և քաղաքականության մասին հետաքրքրական դիտողություններ է անում «Նոր-դարի» խմբագիր Սպանդար Սպանդարյանը:

Նա քննության առնելով Բիսմարկի հակալեհական քաղաքականությունը 1886 թ., այսինքն գերմանական կառավարության այն ծրագիրը, որ «Արևելյան Պրուսիայի լեհաբնակ գավառներում գերմանական տարրը ուժեղացնելու, այլապես լեհական տարրը թուլացնելու» նպատակին էր հետամուտ, — նշում է, թե այդ, իհարկե, «... բնական է, որ հարուցաներ նրա դեմ ամբողջ սլավ աշխարհի դայրույթը: ... Այսօր սլավ աշխարհը Բիսմարկին յուր ամենամեծ և ամենապոտանդալոր թշնամին է համարում» («Նոր-դար», 1886 թ., № 18, Ս. Ս., Իշխան Բիսմարկի վերջին ճառի առթիվ):

Սպանդար Սպանդարյանն իր հերթին լիովին իրապացի է գտնում «սլավ աշխարհի դայրույթը» Բիսմարկի դեմ, որովհետև նրա այդ բնության քաղաքականությունն ուղղված է «ազգային ինքնավարության», ազգերի ինքնուրույն և ազատ զարգացման սկզբունքի դեմ: Իսկ ըստ Սպանդարյանի, «նեղիս դարուս քաղաքական կյանքի տիրապետող միտքը — ազգայնության սկզբունքն է»: Այդ սկզբունքի համաձայն, նշում է նա, ազատագրվեցին, օրինակ, իտալացիք, բալկանյան ժողովուրդները, այդ նույն սկզբունքի «ճնշման տակ» սլավոնական այլ ժողովուրդներ «ազգային ինքնավարության» են հասել և համոռն են:

Այս պատճառով էլ մեր պահպանողական հրապարակախոսը, թեև ակնածությամբ է նայում կապիտալիստական Գերմանիայի չարաչուր կանցլերին և լավ պատկերացնում է նրա տրամադրության տակ եղած բնության միջոցների ազդու չափը, այնուամենայնիվ գտնում է, որ գեթաթ թե Բիսմարկն իր հակառակդոնական քաղաքականությամբ հետամուտ լինի մի անիրագործելի նպատակի, այն է՝ սլավոն ժողովուրդներին ոչնչացմանը: անհնար է, որ Բիսմարկը մտածե, թե «... անկարելին կարենա իրագործել. անկարելի բան է սլավ ազգերի ոչնչացումը»:

Ասկելի չուտ, դատում է նա, «խելերն միայն նրանումն է, թե ով պետք է տիրապետող լինի այս երկու ցեղերից. գերմանական, թե՞ սլավ տարրը: Իշխան Բիսմարկը ուզում է և կարծում է, որ գերմանականը պետք է լինի»: Իսկ իր հերթին Սպանդարյանը, նշելով դրա հետ կապված մեծ բարդությունները, ավե-



լացնում է. «Ապագային է մնում այդ խնդրի լուծումը, որ առանց «երկաթի և արյունի» չի լուծվի» («Նոր-դար», 1886 թ., № 19, Ս. Ս., Իշխան Բիսմարկի վերջին ճառի սութով) :

Հետաքրքրական է այն զեառուկությունը, որ Սպանդարյանն անում է ապագայում երկաթով (ու արյունով) լուծելի այդ խնդրին մեջ շահագրգռված երկու ակոյանի՝ գերմանական և սլավոնական ազգերի մասին. Բիսմարկը «...գիտե, թե ի՞նչ է անում և ի՞նչ է ուզում, ինչպես որ իրենց ազգային արժանապատվությունը ճանաչող սլավ ազգերը գիտեն, թե իրենք ի՞նչ են ուզում և ի՞նչ են անում և չեն կամենալ կուլ գնալ գերմանականության մեջ» («Նոր-դար», 1886 թ., № 21, Ս. Ս., Դարձյալ Իշխան Բիսմարկի ճառի սութով) :

Բիսմարկի իշխանության ժամանակ ճիշտ որ կապիտալիստական Գերմանիայի տերերը իրենց ուզածի և անելիքի հետ կարողացան հասկանալ նաև «իրենց ազգային արժանապատվությունը ճանաչող սլավ ազգերի» ուղածն ու անելիքը և առժամանակ չըհանդգնեցին «երկաթի ու արյունի» միջոցին գիմել իրենց գիշատիչ ակոյրժակներին հաղուրդ տալու համար :

Սակայն լավորը հանդգնությունը և միջոցների մեջ ամենեին խորություն չգնելով՝ այդ «երկաթի ու արյունի» ուղիի վրա կանգնեց Վիլհելմ II խմբերիակապական Գերմանիան XIX դարի վերջին տասնամյակից սկսած :



Վիլհելմ II ոչ միայն Մերձավոր Արևելքում ամուր հաստատվելու պատրաստություններ էր տեսնում (Բաղդադի երկաթուղու կառուցման ծրագիրը և այլն), «բարեկամանալով» սուլթանական թյուրքիայի հետ, պաշտպան կանգնելով Սուլթան Համիդին և խրախուսելով նրա արյունոտ քաղաքականությունը թյուրքիայի լծի տակ տառապող ժողովուրդների նկատմամբ, այլև Նիկիայի II իր թախարղը ձգելով և օգտագործելով, փորձեց հենարան ստեղծել գերմանական իմպերիալիզմի համար Հեռավոր Արևելքում և 1898 թ. դալթից Չինաստանի Կիաո-Չաու նախահանգիտը, միաժամանակ պարտավորեցնելով չինական կառավարությանը հատուցանելու Գերմանիային Կիաո-Չաուի վրա արած լուրջ ծախսերը, եթե նա երբևիցե ցանկանար դրա փոխարեն այլ, սովելի հարմար նախահանգիտ հափշտակել :

Այս ամենի մասին սուր քննադատական հողված է ուղարկել



«Արձագանքին» նրա Բերլինի ուսանող թղթակիցը՝ «Ատամի վարձ» բնորոշ վերնագրով:

Հենց հոգիածի վերնագրերը կծու ծաղր է բովանդակում: Ուսանողը նշում է, որ Սուլթան Համիդի հետ «բարեկամություն» սկսած Գերմանիան Չինաստանից համալսական թյուններ կատարելուց հետո՝ աշխարհի պարտախորություններ էլ է դնում նրա վրա, ինչպիսին դնում էին սուլթանական թյուրքիայի հերոզակ պաշտոնյաները անպաշտպան ժողովրդի վրա, երբ լսիտում էին նրանից կողոպտված բարեխններ, աշխիքն «ատամի վարձ» էլ էին պահանջում նրանից:

Այս նա ընդգծում է գերմանական խմբերախմբի հրեշտակաժողովրդականությանն այն մասնաշաղկուն ջարդերին, որ Սուլթան Համիդը 1890-ական թ. թ. կեսում կազմակերպեց թյուրքիայի քրիստոնյա ժողովուրդներին, այդ թվում և հայերի մեջ և զայրույթով հարում է, թե «թյուրքիայում կոտորվող հարյուր հազարավոր քրիստոնյաներին դիմական ժպիտով դիտող և Սուլթանին հայանի կերպով հովանավորող Գերմանիան» անմիջապես պատժված է թեև «Երկու գերմանացի կաթոլիկ քարոզիչներին» սպառնալիքներ Չինաստանում, ապամանավեր ուղարկեց աշխույժ, ուրախությամբ չինական ծովափերը և համալսական Կիաո-Չաուն:

Պակաս զգալի էր այն դերքը, որ Վիլհելմ II կառավարութունը և Գերմանիայի լեզնող պատկարները մամուլը բռնեցին դեպի Հունաստանը, երբ նա Կրետե կղզու հույներին 1896—1898 թ. թ. ապստամբությանը սուլթանական վայրագ ուժիմի դեմ աջակցութուն էր ցույց տալիս, խրախուսելով նրանց ազատագրական պայքարը և իրենց մայր երկրին միանալու ձգտումը:

Այդ առթիվ «Արձագանքին» թղթակիցը նկատում է, որ դեռ երեկ էր, երբ Հունաստանի եղբայրական օգնութունը Կրետեի հույներին «թե գերմանական կառավարութունը և թե մամուլի ազդեցիկ մասը» համարում էին մի «միջազգային ամապակային քայլ», որովհետև Հունաստանը «ստանց հրապարակով պատերազմ հայտնելու» էր հանդես եկել ի պաշտպանություն իր ճնշված ազգակիցներին: Իսկ «այսօր նույն «ամապակային քայլը» կատարում է Գերմանիան, առանց սոսակելու և կարմրելու, առանց պատերազմ հրատարակելու, տիրելով մի մեծ, հին և կուլտուրական ազգի լավագույն նախահանգիստներին մեկին»:

Սակայն այս բոլորը, շարունակում է նա, միայն սկիզբն է այն կատաղի խմբերախմբական մոլուցքի, որով այսօր բռնված



է Գերմանիան: Վերհերմ II ձգնում է օգտագործել Չինաստանի ներառմամբ կիրառած իր հաջող «ալիսլավական քայլը» և հարկադրել ռալիստադին, որ նա ընդունի կառավարութեան առաջադրած ծովային սպառազնութեան ինքն ալանը, որով Գերմանիան «առաջին անգամ իրեն» կըսանա աշխարհում նաև ծովային ըսպառազնութեան թաղարեցում, ինչպես ալ ըսնին հասկէ է ալուն ցամաքային ղեկման մեջ:

«Արձադանքի» Բերլինի թղթակիցը նշում է ալա, որ Գերմանիայի ալ ըստալի միլիտարիստական քաղաքականութեան ղեկմ եռանդալին ըողոքում ու սլալքարում է միայն ըսնալական մամուլը:

Այն, ինչ որ XIX դարի վերջին կատարում էր իմպերիալիստական Գերմանիայում, սպառազնութեան ալն խնդար տնդը, որով ըսնալմ էին գերմանական յունկերական-կալիտալիստական իշխող դասակարգերը, ուսանողին ըսնում է ալալիս ալղալարալի ելղակացութեան. «Փիլիսոփաների և ըսնաստեղծների հալրնիքը դառնում է կաղարմաների երկիր...» («Արձագսլի», 1898 թ., № 2, Ուսանող, Ատամի վարձ):



«Կաղարմաների երկիրը» ո՛չ միայն սպառնալիք էր դառնում յամրող աշխարհի խաղաղութեան, մոտիկ ու հեռալոր ժողովուրդների աղատութեան համար, ալլև ձգնում էր չլթյամ ալահեկ հնեց իր ժողովրդի սալար ալրոլիտարական մասսաներին, խնդրել նրանց աղատաղրական սլալքարը, կոտրել նրանց ղեկմադրութեանը ղեկալրական կոալիտ ուլթի և կիսաֆեոդալական յունկերական ըսնի միջոցառումների օղնութեամբ:

Միջալարը հիլեցնող ստորալալս միհակի էր մասնալմ կալիտալիստական Գերմանիայում մասնալորասլես կանանց սեուը, որն ալնտեղ զուրկ էր անդամ ըուրթուական կարգերի ընձեռնած շատ իրալունքներից, օրինակ, կրթութեան ու հասարակական կյանքի սալարեցում և շարունակում էր կալլանդլմ մալ խոհանոցի և մանկանոցի նեղ շրջանակներում:

Մի մասնալոր ղեալք, ալն է՝ մի երիտասարդ հալ լթչկուհու հու հրալարակալին հաջող ելուլթը Վիննայում, ալիթ է ծառայում «Արձադանքին» անդրաղատնալու կալիտալիստական Գերմանիայի ներքին կյանքի ալ խոցին իր ալիստակիցներից մեկի ըսնումով, որը գերմանական համալարանի նախկին ուսանող է և սլատում է իր անմիջական տեսածն ու ղիտածը գեր-



մանուհու վիճակի մասին բարձրագույն զարոյցում և մասնագիտական բարձր ուսումնի աշխատելուց հետո:

«...Եվրոպայում, մանավանդ Գերմանիայում և Ամերիկայում, կանանց բարձրագույն կրթությունն աշխարհի սահմաններին մեջ է դրված, որ համարարանական կիներ խելագետ որպես մի հազվագյուտ երևույթ է լեկատվում այնտեղ», — դրում է «Արձագանքը» աշխատակից Ա. Ա.-ն:

«Զվիցերիայի հինգ համալսարաններում միայն ութ գերմանուհիներ են ուսանում, այնինչ օտար ուսանողուհիները թվով 580-ից անցնում է»: Ապա, շարունակում է նա, «Լայպցիգի համալսարանում 1893 թ. 14 կին էին հաճախում որպես խզատ ունեկողեր: Դրանցից երեք հոգի էին միայն գերմանուհիք»:

Հետաքրքրական և բնորոշ է այն, ինչ որ Ա. Ա.-ն հաղորդում է գերմանացի համարյա բացառապես յունիերական ու կապիտալիստական դասակարգերից հալաբաղրող՝ բուրժուար վերարբերմունքի մասին դեպի ուսանողուհիները. «Եվ ամենից ցավալին լայն էր, որ գերմանացի ուսանողությունը խիստ թուշնամանքով էր վերարբերվում դեպի կանանց բարձրագույն կրթությունը: Ես աչքովս տեսա, թե ինչպես 150 հոգու չափ ուսանողներ ոտքները քաքացրին (դժգոհության նշան), երբ առավերորիկ մտալ մի կին՝ Ֆիլիկայի դասախոսությունը լսելու: Ամաչկոտ, վրդովված օրիորդը դադարեց այլևս հաճախելու այդ դասախոսությունը»:

Իրո՞ք որ արդի ֆաշիստական բեղմնակայանների ցուբերին լլուլին արժանի նախորդներ...

Այդ «ընտրյալներն» այն կարծիքին էին, որ բարձրագույն կրթությունը, գերտության նվաճումներն անմատչելի են կանանց, այդ տղամարդկանց արտոնությունն է: Զարմանալու բան չկա այստեղ, նկատում է Ա. Ա.-ն, որովհետեւ «...այդպիսի ստոր կարծիք կանանց ընդունակությանց մասին շատ բնական է մի երկրում, ուր կնոջ նախնի են դիտարկարպես որպես մի արարածի, որ ստեղծված է երեխաներ ծնելու և խոհանոց կառավարելու միայն»:

Հենց այդ պատճառով էլ այն կանայք, որոնք Գերմանիայում դուրս էին գալիս իրենց համար նախանշված չրաճանակներից և ոտք էին դնում տղամարդկանց վերապահված առարկեզը, ստանում էին «արժանի» պատիժ, անեկանելի վիճակի էին մատնվում: Ա. Ա.-ն պատմում է, օրինակ, որ Լայպցիգի միակ կին բժիշկն



էր երկամյա պրակտիկայի մասին հետեւյալն է հաղորդել նրան. «Եթե ես չափստայի իմ գիտութեան վրա կարգրած թանգ աշխատանքիս, ուրախութեամբ զործակատարել պնդտն կատանձնեի մեկ խանութում, քանի որ երկու տարում 18 հիւանդ եմ միայն ընդունել, և զրանցից 13-ը օտարներ են եղել և միայն 5-ը գերմանացիք» («Արձագանգ», 1895 թ., № 137, Ա. Ա., Քչերից մեկը) :

Ահա այսպես էին պատժում կապիտալիստական Գերմանիայի «քաջարի» բուրժերը և նրանց պատվարժան հայրերն այն սակավաթիվ բարձրագույն կրթութունն ստացած կանանց, որոնք փորձում էին՝ մանկանոցից ու խոհանոցից դուրս՝ իրենց ուժերի զործադրութեան համար այլ առարկեղ ընտրել :



Ինչպես երևում է վերևի պատկերից, որ գծագրեցինք անցյալ դարավերջի հայ մամուլի ցաք ու ցրվի գիտողութունների հիման վրա, արդի Գերմանիայի տերերը, Ֆաշիստական բարբարոս հափշտակիչներն ամաչելու առիթ չունեն իրենց խմբերապետական անմիջական նախորդների արարքներից. նրանք այժմ շարունակում և հրեշտիւր չափերի են հասցնում այն, ինչ որ արդեն մի դգալի չափով (Վիլհելմ II Գերմանիայում և գրանից էլ առաջ առատորեն ծիրի էր արձակում այնտեղ :

Ե՛վ սրափոխական ժողովուրդների ճնշման ու նույնիսկ բռնաճնշման քաղաքականութուն, և՛ համաշխարհային տիրապետութեան արյունոտ արտոժանկներ՝ փոքր ու մեծ ժողովուրդների անհամար կոհների գիտկների վրայով, և՛ անդուսպ ու անսահման սպառազնեմաների ծրագիր՝ այդ ամենն իրականացնելու համար, և՛ վայրագ յունկերական-կապիտալիստական ռեժիմ երկրի ներսում պրոլետարական մասսաների համար, մասնավորապես իրավադուրի ստորադաս վիճակ կանանց համար հասարակական կյանքի շատ առարկեցներում, և՛ ռեակցիոն թեորիաներ ընտրելու և ստոր ցեղերի գոյութեան ու գերմանական ցեղի պետականութեան ստեղծելու հատուկ ընդունակութեան մասին և այլն, — ահա մինչֆաշիստական Գերմանիայի իշխող դասակարգերի՝ գերմանական ֆեոդալական ու կապիտալիստական հափշտակիչների և բռնացողների արտաքին ու ներքին քաղաքականութեան պրակտիկայի և այդ պրակտիկան հիմնավորող «գիտական» թեորիայի մի քանի դժերն ըստ հայ մամուլի առանձին աշխատողների դեմոկրատիկաների՝ գրված կենսական կոնկրետ փաստերի անմիջական տպավորութեան տակ :



Մոտիկ անցյալի այդ փոքրիկ հայերու մեջ կարելի է ճանաչել արդի դեմոստական Փաշիզմի հրեշտակոր կերպարանքը, որ առասպելական աշխարհակությամբ հանդես է եկել դեմոստական խմբերիսլովի արյունոտ հոգեվարքի օրերում:

\*\*\*

Վերջացնենք մեր համառոտ ակնարկն անցյալ դարի հայ լուսավորիչներէց մեկի— Ստ. Նազարյանցի մի դատողությամբ, որ կարծես ուղղակի գրված է մեր սոցիալիստական հայրենիքը «կայծակնային հարվածով» ջախջախել ծրագրող Հիտլերի անամեջ բարբառանքների դեմ:

Ստ. Նազարյանցը նշելով Նապոլեոնի (հետ ու արագ հաղթանակներն Արևմտյան Եվրոպայի երկրներում, ընդգծում է, որ այդ անկարելի էր Ռուսաստանում, որ «կայծակի արագությամբ» այստեղ չէր վարելի հաղթանակի հասնել, որ այստեղ աջակիսի ծրագրերը դատապարտված էր անխուսափելի անհաջողության և կորստարեր էր դառնալու աջակիսի սխալ հաշիվներով Ռուսաստանի վրա արշավող Նապոլեոնի համար:

Ահա այդ ուշադրամ դիտողությունը:

«Ռուսաց հողի վերա անհուսալի էր, որ, ինչպես Բիլնհե աշմ եղած էր, շուտով, կայծակի արագությամբ վճռվի կոնվի: Շուտափույթ շարժողությամբք անակնկալ վերա հասանել թշնամուն, նորա ջոկ-ջոկ խումբերը միմեկին կոտորել և հաջողութունների արագությամբ ստիպել շվարած հակառակորդը դեպ ի խնդիր հաշտության — այս պատերազմական ճարտարությունը, որ գործ էր գրված առաջին հաղթության օրերի մեջ, հանդիպեցավ Ռուսաստանում այնպիսի արեւելքների, որոց ո՛չ մի մարդու հանճարի գործութուն կարող չէր հաղթել» («Հյուսիսատիայ», 1864 թ., ամսատետր 10, Ս. Նազարյանց, Նապոլեոնի արշավանքը Ռուսաստանի վրա, էջ 610):

Հատկապես վեր օրերում ուշադրության արժանի է հայ նըշանավոր լուսավորչի այս դիտողությունը «կայծակի արագությամբ» Ռուսաստանին հաղթելու անկարելիության մասին, երբ Փաշիստական խեղաքար եֆրեսյորի՝ Հիտլերի «կայծակնային հարվածով» մեր սոցիալիստական (հայրենիքը ծնկի բերելու ցնորամիտ ծրագրերը վաղուց շառաչյունով տապալված է, իսկ այժմ էլ մեր հերոսական կարմիր Բանակի հզոր հարվածներով մոտիկ ապագայի գործ է դարձել Փաշիստական բանդաների վերջնական ջախջախումը:





ՎՖ 02582, պատվեր 91, տիրած 300 ստորագրվել է տպելու 20/VII 1943 թ.  
ՀՄՍՈ Ժողովուրդների կրթ թերթերի և ամսագրերի տպարան, Երևան



ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.



FL0003240



ԳԻՆԸ 1 Ռ .

066.

A<sup>II</sup>  
23701